वर्ष ४ अङ्क ३
पुस-चैत २०६७
(January-April 2011)

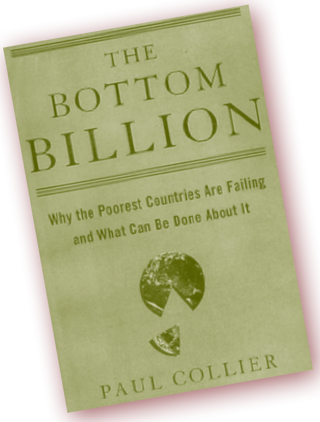

समीक्षकः उर्मिला डङ्गोल

४

The Bottom Billion
Why the Poorest Countries Are Failing and What Can Be Done About it

By: Paul Collier

Oxford University Press, New York, 2007
ISBN 978-0-19-531145-7
Page: 205

गरिबीको नालीबेली

विश्वमा हाल समाधान हुन नसकेको ठूलो चुनौती हो, गरिबी। अफ्रिका, एसिया एवं ल्याटिन अमेरिकी मुलुकका थुप्रै बासिन्दाहरू अझै पनि गरिबीको मारमा परेर चरम अभावको स्थिति भोग्दैछन्। फलस्वरूप उनीहरू समृद्धितर्फ लम्कन सकेका छैनन्। विश्व गरिबीको यो गाथामा अफ्रिकी मुलुकहरू त्यसमा पनि खास सहारा मरुभूमिमा रहेका मुलुकहरूको स्थिति चर्चामा रहन्छ। गरिबीका विभिन्न आयामबारे थुप्रै अध्ययन-अनुसन्धान गरिएका छन्। तीमध्ये एउटा विश्लेषण हो, पाउल कोलियरको पुस्तक *द बटम बिलियनः ह्वाई द पोरेस्ट कन्ट्रिज आर फेलिङ एन्ड ह्वाट क्यान बी डन अबाउट इट*। बटम बिलियन भन्नाले आधुनिक विश्वका ती सबैभन्दा गरिब अर्बौं जनसङ्ख्या भन्ने बुझिन्छ जो अफ्रिका र मध्य एसियामा छन्। पुस्तक अफ्रिकाको सन्दर्भ प्रस्तुत गर्दै भन्छ, २१औं शताब्दीको विश्वमा गरिबहरूको वास्तविक जीवन १४औं शताब्दीको जस्तो गृहयुद्ध, रोगको संक्रमण र अनभिज्ञतामा अल्झिएको छ।

प्रस्तुत पुस्तकका लेखक कोलियर तीन दशकसम्म विश्व बैङ्कको अनुसन्धान शाखामा प्रमुखको जिम्मेवारी सम्हालेर हाल 'अक्सफोर्ड युनिभर्सिटी सेन्टर फर द स्टडी अफ अफ्रिकन इकोनोमिक्स'मा पनि प्रमुखकै रूपमा कार्यरत छन्। पुस्तकमा समाजले कम ध्यान दिएका चारवटा फन्दाहरू प्रस्तुत छन्। ती हुन्, द्वन्द्व, प्राकृतिक स्रोत, भू-परिवेष्ठित परिवेश र असहयोगी छिमेकी र मुलुकको कमजोर राज्यव्यवस्था। फन्दाहरू कसरी सृजना भए र किन ? तिनीहरूले किन र कसरी निरन्तरता पाइरहेका छन् भन्ने विश्लेषण सरल ढङ्गमा प्रस्तुत गरिएको पुस्तकमा आँकडा र उदाहरणले पाठकलाई अध्ययनका लागि सहज बनाएको छ। लेखकले यस्ता फन्दाहरूबाट मुलुक कसरी बाहिर आउन सक्छ ? बाहिर आएपछिका चुनौतीहरू र अप्ठ्याराहरू सामना गर्दै कसरी विकास गर्ने ? यसका लागि आवश्यक साधनहरू के-के हुन् ? र तिनको प्रयोग कसरी गर्न सकिन्छ ? भन्ने प्रश्नहरूको जवाफ प्रस्तुत गरेका छन्। कोलियरले प्रस्तुत गरेका उपायहरू हुन्– अनुदान, सैनिक हस्तक्षेप, अन्तर्राष्ट्रिय कानुन तथा लिखित सम्झौता र सीमान्तमा रहेको स्थिति बदल्न आवश्यक व्यापारिक नीति। गरिब मुलुकहरूले लिनुपर्ने नीति सुझाउँदै पुस्तकको अन्त्य हुन्छ।

विकास र वर्तमान विश्वका केही विषयहरू

विगतमा सम्पूर्ण विश्वको सामाजिक संरचना एकै किसिमको थियो। बिस्तारै पश्चिमी मुलुकहरूले विकासको क्रम अघि बढाए, गरिबीबाट मुक्ति पाए, तर अरू थुप्रै गरिब नै रहे। के विश्वमा सधैं

फन्दाबाट निस्केका देशहरु फेरि कुनै न कुनै फन्दामा फस्ने ५० प्रतिशत सम्भावना छ

गरिब र धनीको वर्तमानमा जस्तै खाडल थियो त ? यस प्रश्नको नवमार्क्सवाद दृष्टिकोणबाट जवाफ खोज्दै आफ्नो पुस्तक *द भिक्टोरियन होलोकस्टमा* माइक डेभिस भन्छन्, हुने र नहुनेको समाज कालान्तरदेखि नै कायम थियो। तर १९औं शताब्दीको अन्त्यतिर आएर यो खाडल ठूलो बन्यो, त्यसले अविकसित समाजको सृजना भयो। केही वर्ष यता केही गरिब देशहरूले विश्वव्यापीकरणको मौका छोपेर विकासको फड्को मारेका छन् तर अन्य देशहरू गरिब हुने क्रममै छन्। कोलियर विकासलाई लुडो खेलको सर्प र भऱ्याङसित तुलना गर्छन्। भऱ्याङ चढेर केही मुलुक माथि उक्ले भने सर्पको डसाइले केही तल झरे। सन् १९९० पछि सुरु भएको विश्वव्यापीकरणले चीन र भारतका थुप्रै मानिसलाई गरिबीबाट मुक्त गऱ्यो तर त्यस कालखण्डमा बटम बिलियनको आम्दानी पाँच प्रतिशतले घटेको छ। सर्पको डसाइमा परेका ७० प्रतिशत अफ्रिकाका जनसङ्ख्या र ५८ वटा अन्य साना र मध्य एसियाका देशहरू जसलाई 'अफ्रिका प्लस' भनिएको छ, ती झन् तल झरेको निर्क्योल छ, उनको।

लेखकका अनुसार 'विकास' भनेको 'सर्वसाधारण जनमानसलाई उसको बच्चाले संसारको विकसित देशहरूको जस्तै सुख-सुविधा सम्पन्न समाज पाउने छ भन्ने अनुभूति दिनु हो।' खस्कँदो आयस्रोत र घट्दो वृद्धिदरले यो आशा पूरा गर्दैन। बटम बिलियनको यो परिस्थितिलाई लेखक मान्छेले खचाखच भरिएको रेल पहाडबाट उल्टो दिशामा गुडेको परिस्थितिसँग तुलना गर्छन्। कम आय-आर्जन र घट्दो वृद्धिदरका कारण द्वन्द्व हुन्छ र द्वन्द्वबाट निस्केका देशहरू पुनः द्वन्द्वको भुमरीमै फर्कने सम्भावना हुन्छ। विश्वव्यापीकरणले अगाडि ल्याएको अवसर छोप्न नसकेका देशहरू धेरै छन्। यस्ता देशहरूको जनसङ्ख्या कम छ र आम्दानी पनि प्रायः धनी देशहरूको एउटा शहरको भन्दा कम। यस्ता देशहरू कुनै न कुनै फन्दामा परेका छन्। कहीं दुईभन्दा बढी फन्दा एकैसाथ छ भने कहीं एउटा या दुईवटा। फन्दाबाट निस्केका देशहरू फेरि कुनै न कुनै फन्दामा फस्ने ५० प्रतिशत सम्भावना छ भन्छन्, लेखक। यस्ता देशहरूले सामना गर्नुपर्ने चुनौती हो, विश्वबजार। सन् १९८० को दशकमा सन्दर्भ यस्तो थिएन तर सन् १९९० पछि द्वन्द्वबाट उम्केका देशहरूले भोगिरहेको समस्या हो, यो। विश्वबजारमा जम्न सकेन भने मुलुकको आय-आर्जन र वृद्धिदर कम हुन्छ। लेखक भन्छन्, बटम बिलियन देशहरूको वृद्धिदर बढाउनु नै आजको मुख्य चुनौती हो। तर वृद्धिले मात्रै

सम्पन्नता नल्याउने प्रसस्त उदाहरण छन् । विकासका चुनौतीहरूको सामना गरेर देशलाई कसरी अगाडि लान सकिन्छ भन्ने चुनौती मनन गर्दै लेखक विकासको अवरोधको रूपमा रहेको विभिन्न खाले द्वन्द्वहरूको व्याख्या गर्छन् ।

द्वन्द्वको फन्दा

हरेक समाजको राजनीतिमा द्वन्द्व अन्तर्निहित हुन्छ । यसका उदाहरण हुन्, 'गृहयुद्ध' वा सैनिक 'कू' । लेखकको तथ्याङ्कअनुसार बटम बिलियनका ७३ प्रतिशत देशहरू द्वन्द्वबाट भर्खरै उम्किएका छन् तर पूर्ण रूपमा द्वन्द्वमुक्त भइसकेका छैनन् । गरिबी र अभावलाई लेखकले द्वन्द्वको मुख्य कारण भनेका छन् । कम आम्दानी, आर्थिक मन्दी र 'प्राइमरी कमोडिटी' अर्थात् मूल्य नथपी स्रोत निर्यात गर्ने अर्थव्यवस्थाले देशमा द्वन्द्व ल्याउँछ । त्यस्तै भौगोलिक अवस्थितिले पनि द्वन्द्व निम्त्याउँछ । कङ्गो र नेपाल कोलियरको पछिल्लो उदाहरणमा परेका छन् । विकासले देखाएको आशा पूरा नहुँदा द्वन्द्व भएको तर्क पनि छ, पुस्तकमा । व्यक्तिगत रिस-रागका कारण पनि विश्वमा हिंसात्मक द्वन्द्वहरू भएका छन् । फिजीमा जर्ज स्पेट, सियरालियोनमा साँकोह र अङ्गोलामा जोनास साभिम्बीले सुरु गरेको सशस्त्र विद्रोह व्यापारिक घाटा र चुनावमा हारजस्ता नितान्त व्यक्तिगत कारणले भएका थिए । यी शक्तिशाली विद्रोहीहरूले अम्बली युवाहरू, किसान र नाबालकहरू सैनिकका रूपमा प्रयोग गरेका थिए । ती राजनीतिमा प्रत्यक्ष संलग्न थिएनन् तर जबर्जस्ती लडाकु बनाइए । आफैं भर्ती हुने लडाकुहरू समाजका लागि लड्नुभन्दा पनि व्यक्तिगत स्वार्थ पूरा गर्न ती सैनिक बन्न आएका हुन्थे भन्ने निर्क्योल लेखकको छ । जस्तै कसैको कम समयमा धन र प्रतिष्ठा कमाउने उद्देश्य हुन्थ्यो भने कसैलाई बन्दुक चलाउने रहर । मनस्थिति गुमाएका व्यक्तिहरू पनि सैनिक बन्न आउँथे । केही गरिबीको जीवनभन्दा विद्रोहको जीवन र मृत्यु शानदार ठान्थे ।

फिजीमा जर्ज स्पेट, सियरालियोनमा साँकोह र अङ्गोलामा जोनास साभिम्बीले सुरु गरेको सशस्त्र विद्रोह व्यापारिक घाटा र चुनावमा हारजस्ता नितान्त व्यक्तिगत कारणले भएका थिए ।

कोलियरको अनुसन्धानले भन्छ, गृहयुद्ध ताका एक वर्षमा ६४ बिलियन डलर खर्च हुन्छ । प्रश्न उठ्छ, आधारभूत आवश्यकता पूर्ति गर्न र रोजगारी सृजना गर्न आर्थिक अभाव भएका देशहरूले युद्धका लागि आवश्यक रकम कसरी जुटाउलान् ? धार्मिक वा जातीय समुहको आर्थिक सहयोग र विकसित देशहरूको सहयोगको कारण गृहयुद्धहरूले निरन्तरता पाएको लेखकको अनुसन्धानमा छ । युद्धको दौरानमा भोक र रोगले अप्रत्यक्ष रूपमा मान्छे मर्छन् । यसो हुँदा राजनैतिक रूपमा युद्धविराम भए पनि समाजमा शान्ति छाउँदैन । युद्धविराम गरेका देशहरू शान्ति भङ्ग भएर फेरि सशस्त्र द्वन्द्वमा फर्किएका उदाहरण थुप्रै छन् ।

प्राकृतिक स्रोतको फन्दा

पुस्तकले गरिबीको परिप्रेक्ष्यमा प्राकृतिक स्रोत पत्ता लाग्नुलाई विरोधाभाषपूर्ण फन्दा मानेको छ । २९ प्रतिशत बटम बिलियनका सदस्यहरू प्राकृतिक स्रोतले धानेको आर्थिक व्यवस्थामा बाँचेका छन् । त्यसैले प्राकृतिक स्रोतबाट गरी खाने बटम बिलियनका सदस्यहरू किन गरिब छन् भन्ने एउटा महŒवपूर्ण प्रश्न हो । प्राकृतिक स्रोतबाट प्राप्त आयले खराब असर पार्न सक्छ किनभने यसले देशको मुद्राको मूल्याङ्कन र अरू खाले निर्यातलाई घटाउँछ । अर्थशास्त्रमा यस्तो प्रभावलाई 'डच डिजिज' भन्छन् । त्यसैले कस्तो स्रोत निर्यात भइरहेको छ भन्ने जान्नु जरुरी छ । प्राकृतिक स्रोतको जगेडा र राजनैतिक परिपाटीबीच सम्बन्ध छ भन्दै लेखक भन्छन्, प्राकृतिक स्रोतमा लगानी गर्नु भनेको देशका लागि महŒवपूर्ण कुरा हो किनभने यसो गर्दा आम्दानी बढ्छ । तर सत्तामोह र तुरुन्त फाइदा लिने प्रवृत्तिका कारण राज्यव्यवस्थाले यस क्षेत्रमा कम लगानी गर्ने गर्छ । साथै प्राकृतिक स्रोत सम्पदा भाडामा दिने नीतिले पनि देशको आर्थिक विकासमा हानी पुऱ्याउन सक्छ ।

भू-परिवेष्ठित परिवेश र असहयोगी छिमेकी

लेखकका अनुसार समुद्रछेउ रहेका देशहरूले विश्वलाई सेवा प्रदान गर्छन् भने भू-परिवेष्ठित देशले आफ्ना छिमेकी राष्ट्रहरूलाई । बटम बिलियनका ३३ प्रतिशत जनसङ्ख्या भू-परिवेष्ठित देशहरूमा बस्छन् । यद्यपि भू-परिवेष्ठित हुँदैमा गरिब र आर्थिक वृद्धिदर कम हुन्छ भन्ने होइन । भू-परिवेष्ठित राष्ट्रको यातायात लागत समुद्रछेउ रहेको छिमेकी देशले आफ्नो यातायात संरचना निर्माणमा गरेको खर्चले निर्धारण गर्छ किनभने त्यस्ता मुलुकलाई आयात र निर्यात गर्नका लागि समुद्रसम्म पहुँच बढाउनु आवश्यक हुन्छ । विश्लेषण गर्दै लेखक ग्रोथ स्पिल्स ओभरको प्रसङ्ग प्रस्तुत गर्छन् : कुनै राष्ट्रको वृद्धिदर एक प्रतिशतले हुन्छ भने त्यसको छिमेकमा शून्य दशमलव चार प्रतिशतले वृद्धि हुन्छ जुन विश्वव्यापी औसत दर हो । तर भू-परिवेष्ठित परिवेशमा थप वृद्धिदर शून्य दशमलव सात प्रतिशतले हुन्छ । छिमेकी देशको वृद्धि कसरी भइरहेको छ र कति भन्ने विवरण यस्ता मुलुकका लागि महŒवपूर्ण विवरण हो । यो विश्लेषणबाट हेर्दा नेपालको कस्तो स्थिति देखिन्छ ? भारत र चीन दुवैको उच्च वृद्धिदर नेपालको वृद्धिदरमा कसरी प्रतिबिम्बित हुँदैछ ? भन्ने प्रश्नको जवाफ विश्लेषणको विषय हो ।

लेखकले स्वीट्जरल्याण्ड र युगान्डाका छिमेकीहरूले कसरी तिनको विकासमा सहयोगी-असहयोगी भूमिका निर्वाह गर्छन् भन्ने उदाहरण दिएका छन् । भू-परिवेष्ठित परिवेशमा असहयोगी छिमेकी र स्रोतको कमीले विकासलाई झन् गाऱ्हो बनाउँछ तर देशले सही नीतिहरू लियो भने यो यात्रा त्यति गाऱ्हो नहुने तर्क राख्छन्, लेखक । देशको आर्थिक स्थिति तल्लो तहबाट मध्यमस्तरमा पुऱ्याउन सकिने नौवटा सुझावहरू पुस्तकमा उल्लेख छन् । सुझाव हुन्, छिमेकी राष्ट्रको 'ग्रोथ स्पिल्स ओभर' बढाउने, आर्थिक नीतिलाई सुधार्ने, समुद्री तटसँगको पहुँच बढाउन खोज्ने, हवाई बन्द र इ-बन्द हुन नदिने, क्षेत्रकै आकर्षित स्थान बन्न खोज्ने, विप्रेषणलाई बढावा दिने, लगानी सहयोगी वातावरण बनाउने, गाउँको विकास गर्ने र अनुदान आकर्षित गर्ने । नेपालले पनि विप्रेषणलाई बढावा दिइरहेको छ । यसै आयबाट घर-परिवार चलेका छन्, देशले विदेशी अनुदान पनि पाएको छ । क्षेत्रकै आकर्षित ठाउँ त छँदैछ संरचना निर्माणमा लगानी पनि गरिरहेकै छ, व्यापार-व्यवसायमा लगानी गर्ने वातावरण दिन नसके पनि । तथापि नेपाल किन गरिबीको चपेटामा छ ? निकै घोत्लिनुपर्ने जटिल विषय हो, यो ।

कमसल राज्यव्यवस्था

देशको राज्यव्यवस्था र आर्थिक नीतिहरू राम्रा भए १0 प्रतिशतसम्मको वृद्धिदर सम्भव हुन्छ । तत्पश्चात् जतिसुकै प्रयास गरे पनि वृद्धिदर माथि जाँदैन भन्छन्, लेखक । उनी थप्छन्, सुव्यवस्था र उचित नीतिले आन्तरिक अवसरहरू चिन्न सहयोग गर्छ तर हुँदै नभएका अवसरहरू सिर्जना गर्न सकिन्न । अवसर नै नभएको ठाउँमा जति नै राम्रा नीतिहरू ल्याए पनि केही हुँदैन भन्दै लेखक अफ्रिकी मुलुक मलावीको उदाहरण दिन्छन्, बङ्गलादेशको अनुभव पनि जोड्छन् । बङ्गलादेश संसारको सबैभन्दा भ्रष्टाचार हुने देशको सूचीमा परेको छ तर पनि उचित अर्थनीतिहरूले गर्दा आर्थिक रूपमा सफल छ । समयानुसार नीतिहरू परिवर्तन गर्दै गयो भने विकासको बाटोमा लाग्न सकिन्छ भन्ने निर्क्योल चीन र भारतले प्रमाणित गरिदिएका छन् । यस्ता थुप्रै उदाहरणहरू भए पनि धेरै देशहरूले सुधार गर्न सकेका छैनन् । बिडम्बना के हो भने यस्ता मुलुकमा व्यक्तिहरूले फाइदा उठाइरहेका छन्: कतिपय गरिब देशका नेताहरू संसारको धनीको सूचीमा गनिन्छन् ।

लेखकका अनुसार देशमा बौद्धिक वर्ग सुसुप्त बस्दा यसो हुन्छ । केही नीतिहरूलाई परिवर्तन गरेर असफल राज्यव्यवस्था सफल बनाउन सकिन्छ । नीतिहरू परिवर्तन गरेर चीन र भारतले आर्थिक स्थितिलाई नै परिवर्तन गर्न सफल भए भने अङ्गोला, हाइटी, सुडान, लाइबेरिया, द सेन्ट्रल अफ्रिकन रिपब्लिक, द सोलोमन आइल्याण्ड, सोमालिया र जिम्बाबे आर्थिक रूपले असफल भई गरिबीमै रुमल्लिइरहेका छन् । परिवर्तनका लागि देशमा प्रजातन्त्र, जनमानसमा राजनैतिक अधिकारबारे ज्ञान र शिक्षा हुनु जरुरी छ । शिक्षित धेरै प्रतिशत र धेरै आम्दानी भएको देशमा यस्ता परिवर्तनहरू सफल भएको पाइन्छ भने एउटै नेताले धेरै समय नेतृत्व गरेको, व्यापार व्यवसायमा सकारात्मक परिवर्तन नभएको र भर्खरै गृहयुद्धबाट बाहिर आएको देशहरूमा परिवर्तन ल्याउन गाऱ्हो हुने लेखक स्वीकार्छन् । उनको अनुसन्धानअनुसार यस्ता मुलुकमा परिवर्तनका लागि १ सय बिलियन डलर लगानी आवश्यक पर्छ जुन देशको नागरिक, छिमेकी देशहरू र त्यस क्षेत्रको लगानीले बेहोर्नुपर्छ ।

के कारणले पछि परेका छन् ?

कोलियरको तथ्याङ्क हेरौं, बटम बिलियनको ७३ प्रतिशतले गृहयुद्ध भोगेका छन्, २९ प्रतिशतको अर्थनीतिमा प्राकृतिक स्रोतको उपयोग हावी छ र ३0 प्रतिशत भू-परिवेष्ठित छन् । तिनमा स्रोतको कमी छ र छिमेकी असहयोगी छन् । लामो समयदेखि ७६ प्रतिशत खराब राज्यव्यवस्था र खराब अर्थनीतिसँग जुध्दै आइरहेको छन् । फलस्वरूप बटम बिलियनमा रहेका सीमित शिक्षित जनसङ्ख्या अवसरको खोजीमा विदेशिने क्रम बढ्दो छ । साथै यस्ता मुलुकहरूमा नीजि क्षेत्रको लगानी कम छ भने सम्पत्ति पनि बाहिरिएको छ । लेखक भन्छन्, पूर्वी एसियामा नीजि लगानी सार्वजनिक पुँजीको झन्डै दुई गुणा छ भने अफ्रिकी मुलुकहरूमा आधा मात्रै । बटम बिलियनका मुलुकमा राजनैतिक अस्थिरता र बजार सानो भएका कारण लगानी उठाउन सकिन्न कि भन्ने आशङ्काले गर्दा नीजि लगानीमा कमी आएको छ भने युद्धको अवस्था र अवसरको कमीले गर्दा मानवीय र आर्थिक लगानी पनि बाहिरिएको छ । खराब नीति र अव्यवस्थाको फन्दाबाट त्यस्ता मुलुकलाई बाहिर आउनै गाऱ्हो पर्नेछ । बाहिर आए पनि तिनलाई विश्व बजारमा प्रवेश पाउन कठिन हुन्छ किनकि त्यहाँ चीन र भारतलगायत अन्य विकासोन्मुख देशहरू पहिले नै उपस्थित छन् । उपस्थित देशहरू न पछाडि हट्न चाहन्छन् न नवआगन्तुक मुलुकहरू अगाडि जाँदै आर्थिक विकासको बाटोमा अघि लाग्छन् । लेखकका अनुसार यस्ता देशहरूको हालको वृद्धिदर सन् १९७0 को दशकमा भन्दा पनि कम छ । वर्तमान वृद्धिदर कायम राखे तिनलाई मध्य आम्दानीको सङ्घारसम्म पुग्न केही दशक लाग्नेछ । त्यतिन्जेल अहिलेका विकासोन्मुख देशहरू विकसित भइसकेका हुनेछन् र मध्यआम्दानीको सङ्घार पनि बढिसकेको हुनेछ । कोलियर भन्छन्, यसो हुँदा बटम बिलियनका देशहरू फेरि फन्दामै पर्ने जोखिम बढ्छ ।

प्रश्न उठ्छ, गरिबीबाट माथि कसरी लाग्ने ? जवाफ सहज छैन । फन्दाहरूबाट देशलाई बाहिर निकाल्न लेखकले सुझाएका उपायहरूमध्ये अनुदान वा सहयोगले मात्रै बटम बिलियनका समस्याहरू समाधान गर्न सकिँदैन । देशमा आउने अनुदान कुल गार्हस्थ उत्पादनको १६ प्रतिशत भयो भने अनुदानको प्रभावकारिता रहँदैन । अनुदान आवश्यकताअनुसार दिइएको हो कि 'बजेट सहयोग' का लागि (देशले आफ्नो इच्छाअनुसार खर्च गर्न पाउने) भन्ने प्रश्नले प्रभावकारिता निर्धारण गर्छ । धेरै स्थितिमा अनुदानको ११ प्रतिशत रकम सैनिक क्षेत्रमा प्रयोग गरिएको पाइएको छ : अफ्रिकामा सेनाको ४0 प्रतिशत खर्च अनुदानले धानेको तथ्य लेखकले खुलाएका छन् । साथै, धेरै अनुदान बटम बिलियनमा भन्दा मध्य आम्दानी भएका देशहरूमा गइरहेको छ किनभने यी देशहरू व्यापारिक छन् र त्यहाँको राजनीतिमा दातृसंस्थाको राजनैतिक चासो बटम बिलियनका मुलुकहरू भन्दा बढी छ । बटम बिलियनका देशहरूले विश्व बैङ्कजस्ता वित्तीय संस्थाहरूबाट ऋण लिइरहेका छन् भने मध्यआम्दानी भएका देशहरूले अनुदान पाइरहेका छन् जसले गर्दा गरिब देशहरू अझै गरिब हुँदै छन् । यो दु:खलाग्दो वास्तविकता हो ।

> धेरै स्थितिमा अनुदानको ११ प्रतिशत रकम सैनिक क्षेत्रमा प्रयोग गरिएको पाइएको छ: अफ्रिकामा सेनाको ४0 प्रतिशत खर्च अनुदानले धानेको तथ्य लेखकले खुलाएका छन् ।

अनुदानको भूमिका

गृहयुद्ध भोगेका देशहरूमा शान्ति स्थापनाका लागि अनुदानको ठूलो भूमिका हुन्छ । अनुदानले वृद्धिदर बढाउँछ, देशमा लगानीकर्तालाई आकर्षित गर्छ र गृहयुद्धको जोखिमलाई कम पार्छ । यस्ता देशहरूलाई अनुदानको सही उपयोग गर्न सक्ने अवस्थामा पुग्न कम्तीमा पनि दस वर्ष लाग्छ । एक दशकसम्म अनुदान लगातार पाइरहेमा मात्र गृहयुद्धबाट उम्केका देशहरूले शान्ति स्थापना गर्न सक्छन् । दातृसंस्थाहरूले अनुदान दिने तरिकालाई सुधार गरे मात्र गृहयुद्धपछिको अवस्थालाई सम्हाल्न सकिने लेखकको तर्क छ । त्यस्तै भू-परिवेष्ठित परिवेशमा यातायात संरचनामा लगानी गरेर त्यस्ता देशहरूले समुद्री तटसँगको सम्बन्ध राम्रो बनाए अनुदानको सही प्रयोग हुन्छ ।

खराब राज्य व्यवस्थाको फन्दाबाट निकाल्नलाई अनुदानका तीन पाटा छन्: नीति सुधारमा लगानी, प्राविधिक सहयोग वा सरकारलाई रकम प्रदान र आधार बलियो बनाउन अनुदान प्रयोग गरेर। सही समयमा अनुदान उचित क्षेत्रहरूमा लगाउन सकियो भने प्राकृतिक स्रोतमा आधारित फन्दाबाट उम्कन मुलुकलाई मद्दत पुग्छ।

साधारणतया गरिब देशहरूलाई अपराधी, आतङ्क र रोगलाई संरक्षण दिने घर भनेर बुझिन्छ। यो बुझाई सोऱ्है आना सत्य होइन। पश्चिमी धनी देशहरू आज गरिब मुलुकका अपराधीहरूका लागि सुरक्षित स्थल बनेका छन्। धनी देशहरूका बैङ्कहरू संसारकै अपराधीहरूको कालो धन लुकाउने सुरक्षित स्थान पनि हो: जस्तै स्वीस बैङ्क, लन्डन बैङ्क आदि। रकम जम्मा गर्ने व्यक्तिको मृत्युपछि यस्ता बैङ्कहरूले उसका आफन्तलाई रकम फिर्ता नगर्ने तथ्य खुलेको छ। भ्रष्टाचार र घुसखोरी गरिब देशहरूमा हुने समाचार सम्प्रेषण हुन्छ, तथ्यहरू दिइन्छ तर पुस्तकले धनी देशहरूले झन् बढी घुस दिने पक्ष खोलेको छ: जति धनी देश उति धेरै घुस। पश्चिमी मुलुक 'सुविधाजनक भुक्तानी' को नाम दिएर खुलेआम घुस दिन्छन् खासगरी प्राकृतिक स्रोत उत्खनन एवं निर्माण क्षेत्रका लागि। अर्गनाइजेसन फर इकोनोमिक कोअपरेसन एन्ड डेभलपमेन्ट (ओइसिडी) का सदस्य देशहरूले सन् १९९९ मा गरेको एउटा सम्झौताले सार्वजनिक कर्मचारीलाई घुस दिनु अपराध मानेको छ। तर यो सम्झौता कार्यान्वयन हुन्छ भन्नेबारे नियम बनाउनेहरू पनि विश्वस्त छैनन्। लेखक भन्छन् भ्रष्टाचार विरुद्धका नियम, कानुनलाई लागू गर्न सके मात्र अनुदानले चाहेको प्रतिफल दिन सक्छ।

बजेट कता पुग्यो पत्ता लगाउने विधि प्रयोग गर्नुअघि एक प्रतिशत प्रभावकारिता रहेको यो मुलुकमा बजेट कता पुग्यो भनी हेर्ने विधि अपनाएपछि प्रभावकारिता ९० प्रतिशत पुगेको थियो।

बटम बिलियन देशहरूमा अनुदानभन्दा प्राकृतिक स्रोतबाट हुने आम्दानी बढी छ जसलाई तिनले राम्ररी प्रयोग गर्न सकिरहेका छैनन्। आम्दानीको परिचालन प्रभावकारी ढङ्गबाट हुने हो भने देशलाई ठूलो योगदान हुन्थ्यो। तर यस्ता देशका नेताहरूको साध्य नै फरक देखिन्छ। ती मुलुकमा विकास प्रक्रिया देशभन्दा व्यक्तिमा केन्द्रित हुन्छ। सरकार स्थायी हुन गाऱ्हो छ, कहिले हट्ने हो र पुनरागमन हुने प्रस्ट हुँदैन। साथै, प्राकृतिक स्रोतमा लगानी गर्दा त्यसको प्रतिफल तुरुन्तै प्राप्त हुँदैन, पर्खनुपर्छ। प्रतिफल अरूले खाइदेला भन्ने डरले पनि लगानी हुँदैन। फलस्वरूप बटम बिलियनका मुलुकहरूले आम्दानीको स्रोत बढाई धनी हुने मौका गुमाइरहेका छन्।

अनुदानको प्रभावकारिता जाँच्न र घुस कम गर्न लेखक बजेटको उदाहरण दिन्छन्, बजेट पारदर्शी छ वा छैन भनी पछि लाग्ने विधिको प्रभावकारिताको प्रसङ्ग जोड्छन्। उदाहरणस्वरूप अफ्रिकी मुलुक चाडको स्वास्थ्य क्षेत्रमा अनुदान अध्ययनको परिणाम उनले प्रस्तुत गरेको उदाहरण हो। बजेट कता पुग्यो पत्ता लगाउने विधि प्रयोग गर्नुअघि एक प्रतिशत प्रभावकारिता रहेको यो मुलुकमा बजेट कता पुग्यो भनी हेर्ने विधि अपनाएपछि प्रभावकारिता ९० प्रतिशत पुगेको थियो। त्यस्तै युगाण्डामा सार्वजनिक खर्चको स्थिति के छ भनी थाहा पाउनुअघि अर्थ मन्त्रालयले प्राथमिक विद्यालयको लागि दिएको रकमको २० प्रतिशत मात्र सही ठाउँमा पुगेको थियो। पोस्टरहरू र स्थानीय सञ्चारका माध्यमले जानकारी दिएपछि बजेटको ९० प्रतिशत रकम विद्यालयहरूमा पुग्न थाल्यो। यस्तो विधिले समग्र देशलाई सघाउ पुग्छ।

कोलियर भन्छन्, बटम बिलियनलाई सीमान्तकृत बनाउनुमा संसारको व्यापार नीतिको पनि उत्तिकै भूमिका छ। नीति-नियमहरू हेर्दै फाइदाको आशामा गरिब देशहरू विश्व व्यापार सङ्गठनको सदस्य बन्छन्। तर यस्ता सङ्गठनहरू गरिब देशहरूलाई फाइदा दिन होइन ती देशहरूबाट फाइदा लिन बनेका जस्ता देखिन्छन्। धनी देशहरूले आफ्नो सदस्यताको फाइदा उठाइरहेका छन् तर गरिब देशहरू झन् तल गइरहेको अवस्था छ। गरिब देशहरूले निर्यातभन्दा आयात बढी गरेको देखिन्छ। बटम बिलियनका खासगरी साना देशहरूले विश्वको माग धेग्ने उत्पादन गर्न सक्दैन अनि प्रतिस्पर्धाका कारण आन्तरिक र बाह्य दुवै बजारको फाइदा लिन पनि सक्दैनन्। धनी देशहरूको अनुकूलता हेरेर नीतिहरू बनाइएकाले गरिब देशहरूले खासै फाइदा लिन नसकेका हुन् भन्ने लेखकको निर्क्योल छ।

पुस्तकका चारवटा सुझावहरूमध्ये अनुदानको सही रूपमा हुन सकेको छैन भने अरू तीनवटाको प्रयोग सजिलो छैन। कस्तो स्थितिमा के-के साधन उपयोगी हुन्छ भन्ने विवरण पुस्तकमा खुलाइएको छ। जस्तै द्वन्द्वको फन्दाबाट निस्कनका लागि संरचना निर्माणमा लगानी गर्नुपर्छ तर भ्रष्टाचार र घुसखोरी विरुद्ध लड्न र योजना सफल पार्न निरीक्षण निरन्तर हुनुपर्छ। देशले आफ्नो सैनिक सङ्ख्या घटाउनुपर्छ र प्रहरी सङ्ख्या बढाउनुपर्छ जसले देशभित्र हुने आपराधिक काम रोकोस्। त्यस्तै प्राकृतिक स्रोतको फन्दाबाट निस्किनका लागि यस्ता स्रोतका धनी देशहरूमा नीति राम्रो हुनुपर्छ। अनुदानबाट निर्यात गर्नु तर 'डच डिजिज' हुन नदिनू र उत्खननमा पारदर्शी हुनु प्राकृतिक स्रोतका धनी देशहरूबाट गरिबी हटाउन सहयोगी उपाय हुन्। लेखकको तर्क छ, अनुदानले मात्र सबै समस्याहरू समाधान गर्दैन। विगतका दशकमा नेपालले अर्बौं रुपियाँ अनुदान पायो तर पनि हिंसात्मक द्वन्द्वमा फस्यो, किन ?

निष्कर्ष

अन्त्यमा लेखक तीनवटा पाठ प्रस्तुत गर्छन्। पहिलो, विकासको समस्याहरू– विगत ५० वर्षको समस्याहरू मात्रै होइन, न त विश्वका ५ अर्ब मानिसहरूको हो अथवा न सहस्राब्दी विकास लक्ष्यको। यी समस्याहरू ती तल्ला १ अर्ब मानिसहरूको हो जुन विकास क्रममा स्थिर रहे, अगाडि बढ्न सकेनन्। दोस्रो– बटम बिलियनभित्रै रहेका दुई शक्तिहरूबीच सङ्घर्ष छ: एकथरी परिवर्तन चाहन्छ र अर्कोथरी चाहँदैन। तेस्रो– समस्याहरू समाधान गर्न विकासको पुरानो धारभन्दा छुट्टै नयाँ, नौलो र बौद्धिक साध्य र साधनहरू चाहिन्छ। लेखक भन्छन्, विकास गर्न साँघुरो तर निश्चित लक्ष्य र धेरै थरीका साधनहरूका साथ समस्या समाधानतर्फ लाग्नुपर्छ।

;dLIfs pldnf 8ufnn gkfn 0lGhlgol/ª snhaf6 cf08ANocf/Pddf
:gftsfQ/ xfl;n u/sL l5g .
uri_dongol@hotmail.com